

T. Pataki László

Makacskodó Madách rejtély(ek)

Másfél évtizede jelent meg a meglehetősen csenddel fogadott (szakma, irodalomtörténet, tudósi „istálló”, média stb.) *András László* tanulmánykötet. *A Madách rejtély* című invenziós munka, amelynek értékelésében elsősorban a *Palócföld* folyóirat jeleskedett, szinte egymagában állva az értékelésre képes hazai erők között.

Radó György és jómagam írtunk András László irodalomtörténeti fenegyereket (is) felidéző könyvéről, amelynek volt azután még egy ankétja is a csesztvei Madách múzeumi napon, még az év őszén. Habár határozottan, s kissé ironikusan, sőt egy helyütt talán túlon túl keserűen rámutattam András László alapvető nézetbeli eltévelyedésére: a vallásos-e a szerző, vallásos-e a mű, vagy éppen ellenkezően: vallásellenes mindkettő (csak az egyik?, s akkor melyik?) erőltettségére, ezen túl pedig az önmagába visszafordulni tudó, amúgy kiváló rejtélyfeldobó technikájára is, amely, sajnos primitív leütéssel végződött. Úgy tűnt mégis - sikerült elkerülnöm egy Igazi Nagy Bántást. Amit nem szerettem volna. Az akkor már betegeskedő, majd nem sokra rá közülünk örökre eltávozó szerző elsősorban azzal nyerte meg az embert, hogy „volt képe” úgyszólván kívülállóként (irodalomtörténet) az általános akadémiai felfogásokkal, makacs beidegződésekkel szemben haladva pontról-pontra ezt-azt kérdezve állítani. A rejtélyekről. Hogy például miként lehet vidékiként valaki világméretbe helyezhető alkotó stb. András könyve nem oldott meg semmit, de legalább kérdezni kezdett végre valaki - természetes, ősi kíváncsisággal. Csesztvén emberi melegséggel, már-már barátságosan mondott köszönetet a „bekeményített” (egy kissé igazságtalanul poénra törő) kritikai sorokért a valóban sokat próbált szerző (ÉLET), majd egy igazán érdekes fordulatot vitt a beszélgetésbe:

- A rejtélyek nincsenek megoldva. Madách körül még nagyon sokáig, talán örökké vitathatók lesznek, éppen maguk a tények! Nekem például feltűnt valami, ami összefüggésbe hozható egyes szakvélemények, azaz orvosok szerint. Madách Imre rossz ritmusú, esetlegesen „kihagyós”, aritmikus szívverése, s feltehetően kissé egyenetlen lélegzetvétele és verselésének feltűnően, sőt közismerten gyakori botlásai között. (Lásd: *Arcany János* javításainak garmadája stb.)

Vitathatók lesznek maguk a tények?

Érdekes megragadása a lényegnek, a soha igazán meg nem fejthető valóság kijelölésének, amit valahol már volt alkalmam másként állítva ugyanezt *Rilkétől* felidézni: gyakorta maguk a tények takarják el előlünk az igazságot. Mindig is több út van egynél. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ugyanaz nem azt jelenti - érdek szerint - az egyiknek, mint amit a másik gondol vagy hirdet róla.

A „Madách rejtély” ha nem is „fokozódik”, mindenesetre bonyolódik. Miközben sokna, életművük befejezésére készülve úgy gondolják: minden világos. A rejtély részleteibe fordul és gazdagodik. Cifrább lesz minden kis és nagyobb pontján az életnek és magának a műnek (műveknek). Egészen a teljes körű kritikai kiadásig, ami továbbra is várat magára. Éppenséggel most készül a legfiatalabb Madách díjas *Andor Csaba* egy újabb Madách monográfia megírására, mert éppen ő az is, aki eddig elhanyagolt részekben ment tovább fáradhatatlanul: Madách első, második,.... sokadik, sőt, élete alkonyán is bekövetkező szerelme, mely legutóbbinak kiteljesedésétől szerencsére (a költő cserencséjére) szószerint megmentette őt maga a Halál. Családi és családon kívüli kapcsolatai, törvénytelen gyereke(i), Majthényi Anna, a költő édesanyja eddig csak olvasott (kutatók által, szelektív figyelemmel) német és magyar, esetenként még francia nyelvű lefordított levelezése is: egyedül ennyiből is feltartóztathatatlanul sok új szempont és tény mászik majd elő, bármilyen lassúdan-csigatempóban, mégiscsak valahogy. Megszüntetve itt-ott, ebben-abbban azt a gypjas és nagyképi fenntartott szürke homályt, amelybe éppen a költő pszichológiai-házassági-családi-oedipusi-alkotói-emberi drámája van gondosan elrejtve. Egy művien-művészien felépített századelős ars poetica, egy „valóságos” image, egy-két tetszetősre hangolt részlet-magyarázat segítségével. Persze mások által. A költő életének egy-egy részét (főként anyját és nőkapcsolatait) tekintve mindenképpen igaz lehet ez. Az anya szerepéről például mindenki beszélt, így vagy úgy, eddig is. Mindig attól függően - miként volt érdekvezeelve, melyik részről, s ki által, miben, sőt, mennyire -, aszerint vett észre ebből a hatalmas-erős, meghatározó szerepből annyit, amennyit (esetleg semennyit). Nemhogy kevesbedik tehát a „rejtély” - szegény jó András László - Madách Imre környékén, ellenkezőleg, egyáltalán előkerülhet még jó néhány valódi is, amelyekről eddig azt tudatták velünk a századfordulótól kezdődően (1900), hogy bizony itten semmilyen érthetetlen, vagy pláne másként érthető részlet nem létezik! Az viszont egészen bizonyosnak látszik: nincs még egy magyar író, költő, ide számítva *Balassit, József Attilát* is, akiről ennyit írtak volna az „élet-mű-rejtély” oldaláról. Vagyis már a kezdeteknél történetelt valami...!

Morvay Győző ezt a valamit ugyancsak 1900-ban megjelent kritikai tanulmányában „palágyításnak” nevezi. *Palágyi* volt, mint ismert, az első monográfia író, aki sajnos, *Bérczy Károly* ügyvéd, irodalmár, Madách-barát halála miatt (Bérczy is tervezte, az övé lett volna feltehetően az egyedül autentikus) a ferdítéseket elkezdte, s ha Balogh Károly rokon belejárt-szott is ebbe a sorba - csak azért tehetta, mert kezdettől fennállt egy érdekhármas-négyes az anya, Majthényi Anna köténye alól szépen kinövekedve. Az anyós, nagymama, jótevő személyét védve, az ő szempontjainak megfelelően, minden lényeges részletet kedvezően beállítva-magyarázva-elpalágyítva. Íme, a teljes kezdő csapat: *Madách Aladár*, a költő általánosan különöncnek ítélt fia, *Palágyi Menyus* irodalmár, *Lajos testvér*, a költő, *Balogh Károly* Madách

rokon és még a szécsényi-gyarmati *Komjáthy Jenő* költő, Ady-ös is, aki ugyan más szempontból (spiritiszta! körtagként) volt jelen.

Másként is megfogva: egy minden korban súlyosan megítélt, spiritizmus által terhelt baráti-rokoni, Majthényi Annától függő csoporttól elindult értékelő, alapozó történet hogy működhetett „szentírásként” száz esztendőn át? Erre a Biblia sem volt képes minden korban. Palágyi Menyhért egyébiránt jókora (tíz esztendő!) nekikészülődés után végre megalkotta az első Madách monográfiát, s már ebben is látszódik valamiféle rejtély, ami máig nincs feltárva - ugyan mire kellett neki ennyi idő? A monográfiát tévedéseivel egyetemben taglalta, pontosabban ízekre szedte Morvay azonnal, még abban az évben (1900), ám sejtelmes módon, mondhatni rejtélyszerűen majd' mindenki elhallgatja éppen őt és érveit. Pedig a gazt a tövénél kell megragadni. Még a legtöbb bibliográfiából is hiányzik szegénynek a pusztá léte is. Ugyan kérem - mondaná meg végre valaki-, miért pattogatja a spiritiszta Madách Aladár - az akkor még ugyancsak spiritiszta Palágyi - a mindvégig rokon Balogh Károly védett térfelén azóta is a labdát úgyszólván mindenki, aki részletező-értékelő leírás helyett mellőzni képes ezernyi fontos részletet, magyarázatot felkínáló körülményt, akárcsak a legtöbbet vitatott (egyoldalú vita, inkább „kollektív” ítékezés) házasság-hűtlenség-válás-megbocsátás? kérdésében.

Ha arra gondolok - ismerve a fiatal kutatót -, hogy Andor Csaba az ezredforduló tájékán, vagyis száz év elteltével fordít majd valamennyit a kezdeti és meghatározó palágyitáson az új Madách monográfiával, legalább a részleges reinkarnációban hinnem kellene. András László és Radó György az ismeretlenből segíti máris ezt a munkát, és idelent is még jó néhányan, akik élőként nem nyugodnak bele a Madách élet-mű kutatás befejezéséről sugallt vélemények „igazságába”.

A világ még nem kész. Soha nem is lesz készen igazán. Maga a Mű, *Az ember tragédiája* is napjainkban esik át újabb tűzpróbákra, hogy is kerülhetnék el a hajszáleres újra- és újravizsgálatot a költő életrajzi tényei, amelyekből számtalan még teljességgel érintetlen. Oldalakat töltene meg a feltűnően könnyű kézzel kezelt, vagy eddig figyelembe sem vett úgynevezett „kis tények” halmaza.

A *Tragédia* újabb tűzpróbája: *Striker Sándor* Madách kutató a minap élt a gyanúperrel és visszafordítva Arany János ezernyi javítását, bemutatta, hogy amit eddig könyvtárnyi terjedelemben gondterhelten elemzett a Szakma, az valójában ellentétes Madách korabeli, eredeti filozófiájával, vagyis a javításokkal Arany költőileg sokat lendített a művön - Madách filozófiai szemléletének gondolati hűségén azonban ezenközben jelentős csorbák estek! A többször idézett András László is szóvá tette, hogy a mű eredetileg tele volt „alsósztrégovaizmusokkal”. Maga Arany „mesteremberesnek” nevezte ugyanezt és a terjedelem egynegyedét gyomlálta-javította, mint tudjuk. Madách öröme a javítások láttán utólagosan (mindenkor) érthető - ám filozófiailag elváltozott a gondolatmenet. A valójában torzító változást mutatta meg Striker Sándor a visszajavításokkal és az elemzéssel. Azóta *Lengyel György* rendezésében Debrecenben játszották is a rekonstruált drámát. De például: a német filozófusnak, *Büchner*nek tulajdonított hatás, az „erő és anyag” emlegetése sem Madáchtól, hanem a nagy javítótól származik stb. „A tragédia eszmei gyökere Kant egyik filozófiai-etikai munkájához nyúlnak vissza” - írta a Madách-i mű alapeszméjéről jó egy éve az *Élet és*

Tudományban (1987.4.) a Striker-interjú bevezetőjében *Vollner Judit*. Megvilágosodott például sok, eddig vitatott és homályosnak vélt drámarészlet, kirajzolódik a költő által elgondolt mű szilárd, eredeti gondolati váza. Kétségtelen, hogy az ismert Madách-gyűjtő és kutató, evangélikus püspök, *Szabó József* is foglalkozott Arany javításaival, sok-sok évvel ezelőtt, éppen a *Palócföldben*, ám ő elsősorban a költészeti megoldásokra volt figyelemmel.

Mindez kizárólag azért érdemel itt és most említést, mert minden mással is így kell eljárunk, ami kiegészítésre szorul. Különösen a homályban hagyott részletekre vonatkoztatva: a piedesztálra emelt családtagok (főként az anya, Majthényi Anna) és a túlon túl egyoldalúan szerepeltetett, szinte önmagában mindentől, mindenkitől függetlenül létező Madáchné Fráter Erzsébet személy, cselekedetei körül tapasztalt „figyelmetlenségekre” gondolok. Csak remélhető, hogy végre valaki - eze esetben a Soros ösztöndíjjal kutató Andor Csaba, Madách díjas - számolni sem lesz rest a monográfia írásakor és a kezdeteket (a szerelmi-házassági vég kezdetét) kijelölő csesztvei hűtlenséget legalább megkérdőjelezi. Remélhetőleg ő megteszi. Ámbár éppen tőle ered az egészen újszerű hírbehozás eszméje, amelyben egyenesen *Liszniai Damó Kálmán*mal, Petőfi barátjával hozza össze szerelembe Fráter Erzsit, egy hűtlen baráthoz írt Madách-vers invenciózus beazonosításával.

De ugyan hol és mikor? - ez a kérdés itt is. Senki nem jut el ugyanis odáig, hogy valóban szembe nézne emberileg és mindenhogy azzal, amit állít (hűtlenséggel): Madách letartóztatásakor felesége már áldott állapotban volt a júliusban fogant későbbi Borbálával, s hogy a következő év tavaszán többszöri vérömléses következménnyel megszülte a tragikus sorsú Arát (így nevezték a családban). Nagyjából abban a szakaszban haladva előre egészen a szülésig a mindent, tehát őt magát is elváltoztató várandóságával, amikor Madách Pozsonyban valóban zárva volt még. Fél év után Pestre, rövid időre a hírhedett Újépületbe, ahol állítólag meg is verték, ott a botozás napirenden volt, majd a teljesen hétköznapi mondható városi internálásba került Madách. Százzszámra voltak akkoriban Pesten és máshol is ugyanebben. Eközben felesége nemhogy bálókba nem járhatott (fizikailag sem) himlősen, betegen, megcsalni sem tudhatta férjét, akiről számos más részlet sem került fényre igazából mind a mai napig. A pesti internálás teljeskörű (családi vonatkozású, hivatalos oldalú stb.) feltárását további jelentős erőfeszítésekkel szükséges, sőt érdemes elvégezni.

*

Csesztvei hűtlenség? Megbocsátás? Miért tűnnek el rendre, s ezért össze sem vehető, az aprónak vélt kis Madách életrajzi részletek, amelyek pedig elérhetőek lennének mindenki által. S amelyekben, mint tudjuk, kezdettől fogva az ördög rejtezik. Ugyanakkor miért tornyosulnak fel hirtelen sohasem volt „igaz(nak vélt) tények”? Tetszik, nem tetszik: Petőfi vagy Ady szerelmi ügyei tizedrészben sem foglalkoztatják a szakmai és a nemesen dilettáns hazai közönséget. Madách kontra Fráter Erzsébet - ez olyan szép kerekre formált és érthető történet. Éppen ez a leggyanúsabb benne. S egyben a legvonzóbb is. Ezt mindenki, aki csak teheti, szívesen színezzeti. Ahelyett, hogy kritikával illetné az elpalágyítás alapköveit!

Miért tévedhet akkorát, példának okáért, az egyik legkiválóbb hazai hadtörténész, a másban, sőt mindenben máskor oly' kitűnő *Spáczay Hedvig*, hogy a költő lefogása előtti folytatólagos spion tevékenység eredményeként létrejött és általa megtalált (Bécs) megfigyelési listán szereplők között az ominózus nevet - *Hanzély Ferencét*, a költő gyerekkori barátját - mint a feleség udvarlójának nevét említi tanulmányában? Hanzély neve akkor került a besúgó listájára, amikor a férj otthon volt még. Hanzély prekonceptiós (utólagos) beállítottsága egészen nyilvánvaló, hiszen valóban járt ott a költő fogvatartása, de inkább már pesti internálása idején egy alkalommal, s akkor kocsijával bevitte Balassagyarmatra a már feltehetően lábadozó feleséget. De hová lett a kocsizás tárgyi-érthető magyarázata? Miért nem kerül elő az a levélrészlet, amelyben Erzsi férjének panaszkodva leírja: Károly, Madách testvéröccse még mindig nem hozta vissza a fogatot, amit Csesztvéről Sztrégovára elvitt! A „gyalázatos gyáva”, ahogy a levélben Erzsi Károlyt nevezi. Miért? Valakinek tehát fogattal kellett segítenie, ha be akart jutni a városba, de a fogat mellett a kíséret sem volt nélkülözhető abban a korban. S akkor ez lenne a megcsalás, mindenki orra előtt, nyilvánosan kocsikázva? S vajon hová fér majd be ide Lisznyai Damó, csak nem a saroglyába?

Megbocsátás? Mit kellett megbocsátania a költőnek? A kényszerszülte fogatot egy baráttól, a kíséretet, a vérömléseket, az elcsúfító himlőt, a betegséget, az örökké kínzó hátfájást és szülést, a magárahagyatottságot? Hol van ebben megyebál, sőt bálók? Ahova a család feleség járt, míg férje fogva volt? S hogy' volt fogva, mennyit járt-kelt érdekében például a nagyhatalmú volt alispán, rokon, *Fráter Pál* éppen a vérömléses-himlős időkben?

Újra csak *Spáczay Hedvig*től tudható - de aztán megvizsgálni senki sem akarja ám! -, hogy Madách kijelölt (az internálás, ami fél évig tartott, tulajdonképpen csakis ezt jelentette) tartózkodási helyén történetesen nem volt található egy idézés kézbesítésekor. *Spáczay* szerint egyszerű adminisztratív hibáról lehet szó. Lehetett másról is bizony, például, hogy Madách el-elhagyta (hagyhatta) kötelező tartózkodási helyét, s akár otthon is járhatott (többször) az internálás ideje alatt. Ez persze nem illeszthető be a vastag falú, nyirkos börtönben láncon raboskodó költőről közösen vizionált képbe. Holott következetes végigvitele sok tekintetben árnyalná a csesztvei asszonyi, tehát ab ovo csábító(?) magányt. *Frideczky*, a „tereskei kántor” (ahogy őt a nógrádi epigrammákban titulálták éppen Madáchék) sem akar előkerülni a kutatók jóvoltából. Érdemes lenne jobban figyelni arra, mit ír a század végefelé felsőgyőri Nagy Iván, balassagyarmati múzeumalapító, családtörténész számára készített memoárjaiban ezekről az időről! 1850-ben rétsági csendőrök fegyver után kutattak *Frideczky Lajos*, Madách jó ismerőse, barátja tereskei kúriájában. Közismert mára, ám ez sem eléggé, hogy jóval Világos után *Salgótarjánban* teszi le a fegyvert egy számottevő gerillacsapat, de úgy leteszi, hogy azonnal szét is porciózza, vagyis újrakiosztja és elszállítja ide, oda (esetleg ugyanakkor Madách-hoz is). *Frideczky* és Madách között kétségtelenül meglévő sokágú szál felgombolyítása elkerülhetetlen. *Frideczky* személyes példája ugyanis közvetve Madách eddig elhanyagolt pesti internálására is némi támponttal szolgálhat. *Frideczky*, aki egy időben Görgei mellett összekötő feladatot is kapott és más fontos szerepe volt a szabadságharc eseményeiben, három napi vizsgálat után végső hadbírószági döntésig ugyanúgy Pesten volt internálva, mint a költő. Ő, mármint *Frideczky*, úgynevezett certifikátot szerezve, szabadon jött-ment Pest és Tereske között. 1850-ben a „tereskei kántor” 240

képviselőtársával egyetemben végül is kegyelmet kapott. 1852 augusztus Madách letartóztatásának ideje. E tárgyban (felség és hazaárulás vádja) megidézik Frideczkyt is Pozsonyba még a letelejésén, ahol Madách mellett vall (s persze önmaga mellett), azonban ami a mi történetünk szempontjából érdemes lenne a fokozott figyelemre - Madách még az internálás alatt! (lásd mint fent) Tereskén jár Frideczkynél. Ott persze a szomszédos kúria tulajdonosa is jó ismerőse Madáchnak, hiszen történetünk idején a baráthi Huszárok, vagyis sógorainak rokonai kezén volt a tereskei szomszédos birtok. De ugyanígy szerepel a memoárban Frideczkynél, hogy 1853 tavaszán is megfordul Madách Tereskén! Egy városi bérkocsival érkezik oda, mert a pesti rendőrfőnök elküldte haza! A már említett harmadik gyerek, Borbála születésének hónapja ez: 1853. április 2. Madáchot tehát 1852 nyárutóján, augusztusban tartóztatták le. Fél év Pozsony, fél év Pest után 1853 augusztusára tett végső szabadulásiáig sok minden történhetett és történt is vele. Lelki barátnöje, Veres Pálné is jóval augusztus előtt lelkenedik naplójában a költő szabadulása fölött. És amikor végre hivatalosan hazaért?

Nem tudjuk elképzelni, hogy Madáchné Fráter Erzsébet panaszáraddal fogadta? Volt oka nem is egy: semmit nem tudott a letartóztatásig férje legbensőbb, a család biztonságát, békéjét is kockára tevő összeesküvés, fegyverkezési ügyeiről, ő maga ottmaradt kiszolgáltatottan, mindennemű anyagi támasz nélkül, várandósan, és később, a szülést követően, súlyos betegen. S már ekkor ismert volt előtte is a terv - a birtok elosztásával anyósához közel, Alsósztrégovára kell költöznie, amit egyik levelében, amit a börtönbe írt Madáchnak, eleve lehetetlennek ítélt. Kilátásba helyezve apjához Biharba költözésének szándékát is. Mi vette rá arra, hogy ezt megváltoztassa? Éppen a kérdés körüli konfliktusuk erősíthették volna ugyanis akár az azonnali elválás szándékát kettejük között. Ha lett volna más, „egyéb” hűtlenségi alap. Ám némi mendemondán (kocsizás) kívül valójában nem volt. Megbocsátania legfeljebb az emeltebb hang miatt lehetett alkalma Csesztvén Madáchnak.

Sokkal átláthatóbb a végső, losonci megyebál, ahová végül is anyósa által kijelölt! férfitól kísérettel Madách nélkül Erzsébet valóban elment, s ott *Meskó Miklóssal*, férjének régi jó barátjával táncolt - olyan lehetett ekkor már szegény tekintetes asszony, mint a lépes mézzel bekent pálcára felreppenő, végképp ott ragadó madárka. Csapdába került, önnön maga és mások rafinált csapdájába. Egyedül ez a bizonyított főbűn. Ez az utolsó egyedül bálozás, ami után mennie kellett a Madách-háztól. De megcsalás ugyan hol volt ebben is, legfeljebb a felbuzgatott - megyünk a bálba - asszonyi hűtlenség férje fejfájásához. Ma azt mondhatnánk: Fráter Erzsébet ideje végül is Sztregován lecsengett, kezdettől buktatásra játszott a mindent meghatározni képes anyós, kesseleőkeői Majthényi Anna.

De éppen erről a „mindent meghatározni képes” asszonyról jut eszembe az egyik derék alapozó, a palágyításban érdekezérelt hálás unoka, Balogh Károly (szintén visszaemlékező) hitelessége, sőt szavahihetősége, amit más oldalról megvilágítva, de ugyanazt, azaz az elfogultságot kimondva az egyik legkorábbi összefoglaló történész, a tárgyilagos *Taud Géza* is felemlít. Hogy ugyanis elkötelezettje volt Madách édesanyjának, s éppen ezen a talajon állva vádaskodott ő is Fráter Erzsébet ellen. Sok mindenben segít majd az ugyancsak Andor Csaba gondos munkája nyomán remélhetőleg rövidesen megjelenő teljes Majthényi Anna levelezés. Ott egy helyütt az olvasható némi túlzással éppen Andor Csabától, hogy Balogh Károly unoka leírása alapján nagyanyja, ha kissé egyoldalúan kiemelve tulajdonságai közül a legjobbakat is - államfőként,

sőt hadvezérként(!) is megállná a helyét. Ha ez megbocsátható ironia - semmi gondom vele. Ám megint csak az alapokat megvető Balog Károly máig ható szerepét kell bemutatnom, éppen itt, mindjárt két példával is. Az egyik, hogy később áthúzott leírásában B. K. emlékirataiban arról szól, milyen zsarnokság alatt élt szegény nagyasszony idősebb Madách Imre élete alatt. Andor nagyon helyesen szóvá teszi, hogy *Harsányi Zsolt* a háromkötetes és mindmáig minden részletében akár az irodalomtörténeti alapozás (a történész alapozása, természetesen) céljainak is megfelelni tudó regénye, Madách Imre élete, leírása pontosan az ellenkezőjét mondja ennek. Papucsnak ábrázolja a költő apját. Csak a teljesség kedvéért emelek ki két momentumot - már megint átlépünk könnyedén itt is mindent! - miért van áthúzva az egyik főtanúnál az a kényes rész, miért mond teljességgel mást a hiteles regényíró? Akinek kissé testi hibás testvérhúga heroikus munkát végzett: minden érintett családi levéltárat hangvaszorgalommal bejárt, cédulázott, jegyzetelt és mindent az író nagy testvér érdekében. Harsányi Zsolt regényét példának okáért soha nem volt divat, vagy egyáltalán lehető, a legkisebb belletrisztikus részletében sem kritizálni!

Ezzel szemben nem kell sokat búvárokodni, mondjuk a Radó-féle (persze nem tévedhetetlen) Madách Imre életrajzi krónikában, hogy máshol is túlzásokba esve leljünk Balogh unokára. Azt a részletet, miszerint Madáchot vasra verve vitték a darabontok Csesztvéről egyenesen a pozsonyi börtönbe - egy kézzelfogható, 1852-es balassagyarmati törvényszéki leírás alapvetően cáfolja. S hányat található még, ha a tovább makacskodó „rejtélyeket” keressük!

Most már csak egy utolsót, újat-születőt, és időben is közelit teszok kirakatba. Ezt is főként azért, mert úgy tűnik, soha nem lesz vége ennek az ügynek, mindig jönnek újabbak. Mindig érdekes lesz a hütlenség, ha maga a Mű mégis a legérdekesebb, s legfontosabb.

A megértés és közelítés, a megbocsátás és láttatás volt a főszereplője annak a dramatikus játéknak, amit legutóbb, az év elején, Balassagyarmaton a Madách ünnepségen *Hegedűs D. Géza* főszereplésével, szerkesztésében láthattunk. Valóban a működő jóindulat volt tapasztalható ezúttal, az árnyaltságot maguk a felolvasott levélrészletek és egyéb dokumentumok jelentették. Voltak azonban részletek máshonnan is. Anélkül, hogy erre valamiféle figyelemztetés esett volna a közönség részére. *Lenkei Henrik* (1863-1943) reáliskolai tanár, szerkesztő, író, költő, Petőfi kutató jegyezte azt a tárcát!, amit feltehetően a *Pester Lloyd* (német nyelvű újság) hasábjain közölt valamikor a múlt század végén vagy nyugatos századunk elején. *A magyar múltból* elnevezésű tárcasorozatban (rovatban) *Egy szerencsétlen asszony gyónása* címmel jelent meg - egy nagyváradai hölgynek tulajdonítva a forrást - Fráter Erzsébet egyik rokonának a halála előtt „tollbamondott” és gyerekeinek szánt gyónása. Amelyben persze beismeri a csábító létezését, a kölniillatú üresfejű ficsúrt(?), akivel elkeseredésében férjét megcsalta. Szomorúbb, hogy a műsor szerkesztői és mások el is hiszik: Lenkei fantáziált irománya „eredeti dokumentum”! Az ünnepi műsorban úgy hatott, mint ez a rész általában - a teljes igazságnak vélhette mindenki. Azért is, mert a műsorszerkezetben addig kizárólag valódi dokumentumokból átvett hiteles sorok kaptak helyet. Lenkei költő tárca-költését viszont fogjuk látni az új bizonyítékok között. Az ördögi vád újra kész, és miként a mű - forog.